

ספר שני

1. אחרי מות¹ כורש קבל את המלוכה קמְּסִיס², בנו של כורש וקְסַנְדְּרִי בת פְּרִנְסֶפֶס³. היא מתה לפני כורש ובמיתה התאבל גם הוא הרבה וגם צוה לכל יתר העמים אשר משל עליהם, להתאבל עליה. לאשה הזאת ולכורש היה קמביסס בן, אשר חשב את היונים ואת האיאלים לעבדים אשר באו לו בירושה מאת אביו, ועל מצרים יצא למלחמה⁴ ולקח עמו עמים, מאלה אשר משל עליהם וגם מהיוונים אלה אשר רדה בהם.

2. המצרים האמינו, טרם מלך עליהם פְּסַמְטִיכוס⁵, כי הם הראשונים בכל בְּנֵי־הָאָדָם. אמנם כאשר מלך פסמטיכוס ועמל לדעת, מי היו הראשונים, הכירו אחר־כֵּן, כי הפריגים קדמו להם, אולם משאר בְּנֵי־אָדָם הם הראשונים. כי כאשר לא יכול פסמטיכוס למצוא את הדרך לדעת מי היו הראשונים בין בְּנֵי־הָאָדָם, חשב ומצא את התחבולה הזאת: הוה מסר שני ילדים, אשר נולדו זה עתה מאיזו הורים שהם, לרועה, לגדלם בתוך עדרו באופן זה: הוא צוה, כי איש לא יוציא כל הגה בפניהם, רק ישכבו בחדר מיוחד להם, ובשעה קבועה יכניס אליהם עוזים, ואחרי אשר ישקה אותם דים מהחלב, ימשיך את מלאכתו. את זאת עשה וצוה פסמטיכוס, בחפצו לשמוע את ההגה אשר יוציאו הילדים בראשונה אחרי עבור המלמול הבלתי ברור. וזאת נעשתה⁶. אחרי עבור זמן שתי שנים לרועה העושה זאת ופתח פעם את הדלת ונכנס כרעו והתחננו שני הילדים וקראו „בְּקִיס” בפרשם את כפיהם. בתחלה, כאשר שמע הרועה זאת, שתק. אך כאשר חזרו על המלה הזאת פעמים רבות מדי בואו לדאוג למחסורם, הודיע סוף סוף את הדבר לאדוניו והביא את הילדים לפניו כאשא צוה. וכאשר שמע זאת גם פסמטיכוס חקר, מי הם האנשים האומרים „בקוס”, ובחקרו מצא, כי הפריגים מכנים ככה את הלחם. על־פי המאורע הזה גמרו המצרים אומר והודו כי הפריגים קדמו להם. כי הדבר היה ככה, שמעתי מאת כהני הֶיִפְסִטוֹס⁷ אשר בנוף־ היוונים מספרים בין הרבה הכלים אחרים גם כי

(1) בשנת 529. (2) באפיפורין הידוע שמצאו ביב מימי דריוש II כתוב שמו כנבוי.

(3) אודותיו ראה III 2. (4) בשנת 525.

(5) הוא פסמטיכוס I 663 – 609. אודותיו ראה II 152.

(6) גם הקיסר פרידריך II 1215 – 1250 עשה נסיון כזה. כמו כן יעקב IV, מלך סקוטיה

1488 – 1513, וזה מצא כי הילדים דברו שפת גן־עדן, עברית.

(7) במצרים: פטה, אדון העולם ואל האור, והעריצוהו ביחוד בעיר נוף ושם היה מקדש

מפואר על שמו.

מסמטיכים צוה לחתוך את לשונותיהן של נשים ונתן להן במצב כזה לדאוג לגדול הילדים.

3. כל זאת ספרו בדבר גדול הילדים. שמעתי בנוף גם ספורים אחרים כאשר באתי בדברים עם כהני היפיסטוס. ופניתי בגלל הספורים ההם לנוא ולאון¹ בחפצי להווכח, אם יתאימו עם הספורים אשר בנוף. יען אומרים כי אלה אשר באון הם המלומדים מבין המצרים. את הספורים על האלים, אשר שמעתי, אין ברצוני לספר מלבד את שמותיהם לבד, בחשבי, כי כל האנשים יודעים עליהם בשוה². ומה שאני מזכיר מהם, הוא רק כאשר המשך הענין יכריח אותי להזכיר.

4. ואשר למעשי בני־האדם התאימו³ לספר את הדברים האלה: המצרים היו הראשונים בין כל בני האדם אשר המציאו את השנה בחלקם אותה לפי תקופותיה לשנים־עשר חלקים. ואמרו כי מצאו זאת על־פי הכוכבים⁴. הם, לפי דעתי, יותר מחוכמים בענין הזה מהיוונים: כי היוונים מוסיפים בכל שנה שלישית חודש מעובר בגלל תקופות השנה⁵, והמצרים מונים שלשים יום בכל חודש משנים עשר חודש ומוסיפים לכל שנה חמשה ימים נוספים למספר הזה, וככה חוזר להם מחזור התקופות לאותה הנקודה⁶. הם אמרו, כי גם שנים־עשר האלים היו המצרים הראשונים לקרוא אותם בשמותם, והיוונים קבלום מהם. וגם כי הם היו הראשונים אשר בנו מזבחות, מצבות ומקדשים לאלים ואשר חרתו חיות באבנים. וכי הדבר היה ככה, הוכיחו לרוב על־ידי עובדות, ואמרו

(1) חבורת כהנים הכי־נכבדים והכי־מלומדים במצרים היו בשלשת הערים האלה: נוף, גוא, און או עיר השמש. נוף נזכרת בתנ"ך פעם בשם מופי, הושע ט' ו', אולם לרוב בשמה נוף – ישעיה י"ט י"ג, ירמיהו ב' ט"ז, יחזקאל ל' י"ג – אורותיה ראה גם II 99. על יסוד נוף כותב יוסף, מלחמת היהודים ד' ט' ו'; מחרון נבנתה לפני־נוף אשר במצרים. הוא החליף את צען בנוף. על דבר גוא ראה II 9, 15. בתנ"ך נקראת העיר 'הוא' גוא־אמן על שם האל אמן, השבעים תרגמו את שם העיר ביחזקאל ל' י"ד Διοσπολις יונתן לפסוק זה מתרגם גוא אמן=אלכסנדריא. על דבר און ראה II 7, 59. לפי השבעים שמות א' י"א בנו היהודים את און־רעמסס. השוה ישעיהו י"ט י"ח ומנחות ק"י ע"א: מאי עיר ההרס כדמתרגם רב יוסף קריתא דבית שמש.

(2) כלומר לא פחות מהכהנים המצרים, כי על מהות האלים וטיבם אין בידי אנוש לדעת.

(3) כהני שלשת הערים הנזכרות למעלה.

(4) כלומר לפי עלות הכוכבים ושקיעתם.

(5) השוה I 32.

(6) המצרים חלקו את השמים לשלש מאות וששים מעלות או לשלשים וששה דקדים או לשנים עשר חדש של שלשים יום כל אחד, ששמותיהם וסימניהם נמצאים על מצבות אבן עור מזמנו של סטוסטריס, כאלפים שנה לפני החשבון הנהוג. על ידי הוספה של חמשה ימים עודפים נקבעה השנה האורחית. אבל חכמי מצרים ידעו גם את השנה בת $365\frac{1}{4}$ יום, וזאת נעשתה אחרי־כן על־ידי יוליוס קיסר בשנת 46 לפני החשבון הנהוג לקנין כל העולם העתיק.

כי הראשון מבני האדם אשר משל על מצרים היה מִינְס¹. בימיו היתה כל מצרים, מלבד גליל נוא, אגם אחד, ולא נראה מאומה מכל הארץ, אשר היא היום למטה מאגם מוריס², אשר אליו מגיעים מהים אחרי נסיעה של שבעה ימים על היאור נגד זרמו.

5. גם נראו לי מדברים נכונה על-אודות ארצם. כי גלוי הוא אף לזה אשר לא שמע מקודם, אך רואה בעיניו, אם רק יש לו הבנה, כי אותו חלק של מצרים, אשר אליו נוסעים היוונים באניות³ הוא למצרים אדמה שנרכשה מחדש ומתנת היאור⁴, וכמו כן אשר נמצא למעלה מהאגם ההוא עד דרך שלשת ימים באניה ואשר על אודותיו עוד לא דברו הם דבר כזה, גם כן דומה לו. כי טבע ארץ מצרים ככה: ראשית, עורך מפליג בים ומתקרב ורחוק אתה דרך יום אחד מהיבשה ותוריד את האנך, תעלה טיט, ותמצא על עומק של אחת עשרה גיורות⁵. וזה מוכיח כי עד כאן מגיעה הצפת האדמה.

6. אורך מצרים עצמה לאורך חוף הים הוא ששים סכונינים, כאשר נחשוב אנחנו, כי מצרים היא ממפרץ פִּלִּנְתִּינִי עד הים הַסְּרִבּוֹנִי אשר על ידו ישתרעו הרי קֶסִיוֹן⁶. מפה הם, איפוא, ששים סכונינים. כי אנשים אשר הם עניים בקרקע מודדים את האדמה בגורות, אלה שהם פחות עניים בקרקע בריסים⁷, אלה אשר להם הרבה בפרסאות⁸, ואלה אשר להם הרבה מאד בסכונינים. והנה כל פרסה מכילה שלשים ריס, וכל סכויוס, אשר היא מדה מצרית, ששים ריס. אם כן יהיה אורך מצרים על חוף הים שלשת אלפים שש מאות ריס⁹.

7. מפה¹⁰ עד און פנימה ארץ מצרים רחבה, שטוחה כולה, רוויה מים ובצות. הדרך מהים לאון לפנינים הארץ שוה בארכה לזאת המובילה מאתונא.

(1) אודותיו ראה II 99. (2) אודותיו II 149.

(3) כלומר הדלטה.

(4) אריסטו קורא למצרים „מלאכת היאור“.

(5) גזרה=שני מטרים.

(6) החר קסיון, היום אלכס, במרחק חמשה מילים בערך מסין, היה הגבול הטבעי בין מצרים וסוריה; עליו עמד מקדש של בעל-צפון הנזכר שמות י"ד ב' ט'; במדבר לג' ג', הוא הבעל הפניקי קסטיון הנזכר בכתובות נבטיות. המקדש הזה עמד עוד בימי קיסר ויליאנוס, 360-363 שהקריב בו. לפי השערת בעל ערוך השלם בערך אלכסנדריס, הרי קציא שנזכרו בתלמוד ומדרש הם הרי קסיון אלה.

(7) ריס=177,6 מטר. (8) פרסה=5328 מטר.

(9) לפי החשבון הזה יהיה אורך חוף הים 665,930 קילומטרים, וזה הרבה יותר ממה שהוא באמת; כנראה החליף הרודוטוס סכונינים בפרסאות. יוסף, מלחמות ד' י' ה' מביא את המספרים האלה של הרודוטוס.

(10) מחוץ הים.

כלומר ממזבח של שנים-עשר 'האלים' עד פִּסְהָ ועד המקדש של זוס האולימפי. אמנם הבדל קטן יש בחשבון הדרכים האלה, כי ארכן אינו שזה, אך לא יותר מחמשה-עשר ריס. כי לאורך הדרך מאתונא לפיסה חסרים חמשה עשר ריס עד אלף וחמש מאות ריס, בעוד אשר המספר הזה במלואו בדרך מהים לאון.

8. כאשר הולכים מאון אל הארץ פנימה נעשית מצרים צרה, כי מעבר אחד נמשכים הרי ערב, העוברים מצפון לצהרים ודרום, והולכים ונמשכים פנימה עד הים הנקרא האדום, ובהם המחצבות אשר מהן נחצבו האבנים לפירמידות בנוף. פה נפסקים ההרים ונוטים לעבר הנזכר. ובמקום שהם רחבים ביותר, כאשר שמעת, היא דרך שני חדשים ממזרח למערב, ואומרים, כי הארצות המוציאות לבונה הן 'בקציהם' (2). הנה טבע ההרים האלה. אולם ההר השני של מצרים נמשך לעבר לוב והוא טרשי, אשר בתוכו נמצאות הפירמידות. הוא מכוסה חול ומשתרע בדרך זו כאשר נמשך גם חלק מהרי ערב העוברים לדרום. אם כן, מאון, אשר למצרים אין עוד ארץ רחבה כי אם צרה היא מצרים בערך דרך נסיעה של ארבעה ימים. אשר בין ההרים הנזכרים היא ארץ שפלה, ובמקום שהיא צרה ביותר, נראה בעיני המרחק לא למעלה ממאתים ריס מהרי ערב עד אלה הנקראים לוביים. מפה והלאה שבה מצרים להיות רחבה. 9. הנה טבע הארץ הזאת. מאון עד נוא נוסעים על היאור תשעה ימים, והיא דרך ארבעת אלפים שמונה מאות וששים ריס, שהם שמונים ואחד סכוינים. אם נחשוב את כל הריסים של ארץ מצרים, אזי יש לאורך הים, מה שאמרתי כבר גם למעלה, שלשת אלפים ושש מאות ריס. כמה הם מחוף הים לפנים הארץ עד נוא אציין עתה: הם אפוא ששת אלפים מאה ועשרים ריס. מנוא עד העיר הנקראת יב (3) הם אלף ושמונה מאות ריס (4).

10. החלק הגדול ביותר של הארץ הנזכרת הזאת נראה גם לי, כמו שתארוה הכהנים, אדמה שנרכשה מחדש למצרים. כי מה שנמצא בין ההרים הנזכרים למעלה מנוף היה לפנים, לפי ראות עיני, מפרץ ים, כמו שהיה החבל מסביב אֵילִיּוֹן, טַאבְתְּרִיָּה, אֶפְסֹס ועמק המֵי־אֶדְרוֹס (5), 'עד כמה שיש להשוות

(1) מקדש בשוק אתונא, נבנה על-ידי פיסיסטרטוס בן הפיאס. ממנו מדדו אנשי אתונא כל

המרחקים בין.

(2) השה ירמיהו ו' כ ; למה זה לי לבונה משכא תבא, וקנה הטוב מארץ מרחק.

(3) יב או עיר הפילים, אי בנילוס מול סונה—סון. השוה עוד II 30.

(4) גם המספרים האלה אינם מדויקים ואינם מתאימים עם המספרים הנזכרים כפרקים

הקודמים, כי לפיהם יהיה אורך הדרך מהחוף עד נוא 6360 ריס. יוסף מלחמות ד' ו' ה' מחשב אורך מצרים מסין עד סון אלפים ריס, וזאת טעות גדולה.

(5) כל המקומות האלה באסיה הקטנה.

שטחים קטנים אלה עם גדולים. כי אף אחד מהנהרות אשר הציפו את הארצות האלה אין להשוות עם אחת מורעות הנילוס, והוא בן חמש זרועות, אשר לשפעת מימיו יש גם נהרות אחרים אשר אינם דומים לנילוס בגדלם ושפעלו מפעלים גדולים ואשר את שמותיהם אני יודע להודיע, ביניהם ביחוד האֶקְלוּאוֹס¹, השוטף דרך אֶקְרֶנְיָה וכבר הפך במקום נפלו לתוך הים את החצי של האיים האֶקְיֶנְדִים² ליבשה.

11. והנה בארץ ערב, לא רחוק ממצרים, יש מפרץ־ים, המשתרע מהים הנקרא „האדום“³, ארוך וצר, כאשר אתאר מיד; לאורך הנסיעה, כשמתחילים מקרן המפרץ ועוברים עד לב הים⁴, נחוצים ארבעים יום, כשמשלמים באנית־שיט, אבל הרוחב, במקום היותר רחב של המפרץ, הוא רק נסיעה של חצי־יום. עלית הים ושקיעתו נעשות בו בכל יום; מפרץ כזה היתה לפנים גם מצרים, כפי שאני חושב, והיה משתרע מהים הצפוני⁵ לצד כוש, אולם השני, הערבי, השתרע מדרום לצד סוריה. וכמעט שחדרו אחד בשני בקרנותיהם, לולא היבשה הצרה המבדילה ביניהם. לו יפנה הנילוס את זרמו לתוך המפרץ הערבי הזה, מה יעכב שימלא על־ידי המים שישטפו אל תוכו במשך רבותים שנה? אני אמנם סובר כי גם בעשרת אלפים שנה יכול להמלא מדוע, אפוא, בזמן העבר, טרם נוצרתי אני, לא נתמלא מפרץ אף אם יהיה גדול בהרבה מזה על־ידי נהר כל כך גדול ופועל כזה?

12. לכן מאמין אני גם לאנשים המספרים את הדברים האלה על מצרים, גם נוטה אני מאד לחשוב שהדבר כך הוא, בראותי הן את אדמת מצרים משתרעת ויוצאת יותר⁶ מהארץ הגובלת, הן את הצדפים הנמצאים על ההרים ומלאה מגבש למעלה, עד כי אף הפירמידות נשחתות ממנו, וגם ההרים למעלה מנוף, בהם לבדם יש חול בכל מצרים; מלבד זה, באדמתה אינה דומה מצרים לא לערב השכנה ולא ללוב ואף לא לסוריה – כי על חוף הים הערבי יושבים סורים – כי אם חומה⁶ ומבוקעה היא, יען היותה רפש וטיט אשר הוצפו מכוש על־ידי היאור. אבל ללוב, כפי שאנחנו יודעים, אדמת חול אדומה, ולערב ולסוריה אדמת טיט וטרשים.

(1) היום Aspropotamo. האיים שלפני שפך הנהר הזה נקראים היום Cursalari והם כיון.

(2) האוקינוס ההודי, ראה גם I, 1.

(3) כלומר מן המקום שהמפרץ מתחיל על־יד מיצר סואץ עד בב־אל־מנדב.

(4) הים התיכון.

(5) כלומר: לתוך הים.

(6) בגלל האדמה השחורה נקראו המצרים „חמים“ והארץ „חם“ מגורת חום. חם „חם“

למצרים נמצא בכתובות וגם בשפת הקופטים, תהלים קיז כ"ב: נפלאות בארץ חם, נוראות על־ים־סוף.

כך מפרש כבר Hieron, Quaest. Hebr. in Genesis IX, 18.

13. וספרו הכהנים, וגם זה ראה גדולה למעני על טבע הארץ הזאת, כי בזמן המלך מויריס¹, כאשר עלה היאור שמונה אמות לכל היותר, היה משקה את מצרים אשר למטה מנוף. ועוד לא עברו תשע מאות שנה ממות מויריס כפי ששמעתי זאת מפי הכהנים. והיום, אם לא יעלה היאור שש-עשרה אמה או לכל הפחות חמש-עשרה אמה, אינו מציף את הארץ². וחושב אני, כי גורל המצרים היושבים במקומות אשר מתחת לאגם מויריס וביחוד במה שנקרא דלטא יהיה במשך כל הזמן העתיד, אם הארץ הזאת תתרומם לפי חשבון זה³ ותעל באותה המדה⁴ ולא יִשְׁקָה אותה הנילוס עוד⁵, כגורל היוונים בעתיד לדברי המצרים הם. יען כי בשמעם, כי בכל ארץ היוונים יורד גשם ולא תשוקה עלידי נהרות כמו שלהן, אמרו, כי פצם אחת יכזבו היוונים משברם וירעבו מאד. המלה הזאת רצו לאמר, אם לא ירצה האל לתת להם גשם ובצורת ממושכה תבוא עליהם, ימותו היוונים ברעב; כי אין להם מוצא אחר להשיג מים, רק מאת זוס⁶ לבדו.

14. אמנם גם בזה, אשר ליוונים, דברו המצרים נכונה. אולם עתה אדבר איך הדבר אשר למצרים עצמם. אם, כאשר אמרתי למעלה, האדמה אשר למטה מנוף, כי זאת היא ההולכת ומתרוממת, תתרומם לפי אותו החשבון כמו בזמן שעבר, האם לא ירעבו אלה מהמצרים היושבים שם? אם ארצם לא תגושם וליאור לא תהיה היכולת לעבור על השדות? אמנם, כיום, הם מוצאים את יכול אדמתם ביגיעה הקטנה ביותר בין כל בני-האדם וגם בין שאר המצרים, כי אין להם להוגיע עצמם ולחרוש במחרשה תלמים או לעדור, או לעבוד עבודה אחרת, אשר בה מתיגעים שאר האנשים על תבואתם, כי אם היאור עולה מעצמו ומשקה את שדותיהם, ואחרי אשר השקה אותם וחזר לעזובם, אזי זורע כל אחד את שדהו, ואחרי זרעו מביא עליו חזירים, ואחרי אשר הזרע נדרך

(1) שמו היה אמנמחט III ומלך 1850—1801 בעת שלפי דברי הירודוטוס חי רק 1400 שנה לפני החשבון הרגיל. שמו מויריס בא לו, לפי הירודוטוס, ממפעלו הגדול האגם מויריס, במצריים:

mer uêr, ביוונית Moîris=אגם גדול מאד. על-אודות האגם הזה ראה II 149.

(2) גם היום אם מימי הנילוס עולים שש-עשרה אמה, או הם מציפים את כל הארץ ומביאים ברכה, ואם אינם עולים במדה זו, רעב ובצורת בכל הארץ. השוה בראשית רבה פ"ט ה': והנה מן היאור, רמז רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור ודכוותה אין הרעב בא אלא מן היאור. (3) בארבע עשרה אצבעות בכל מאה שנה.

(4) רפס וטיט.

(5) החשבון הזה של הירודוטוס אינו נכון, לפי דבריו התרוממה אדמת מצרים במאה שנה בארבע-עשרה אצבעות, בעת שלפי החקירות של האנגלים והצרפתים בימינו מתרוממת אדמת מצרים במשך מאה שנה בארבע אצבעות, וגם אפיק היאור מתרומם במדה זו.

(6) כלומר ממטר השמים.

לחוך האדמה (1) על-ידי החזירים, הוא מחכה אחר-כך לזמן הקציר ודש את התבואה על-ידי אותם החזירים ומליכה הביתה (2).

15. לו אמרנו להסכים לדעתם של היונים אשר למצרים, האומרים הדלטה לבדה הוא מצרים, המשתרעת על חוף הים מהמגדל על שם פֶּרֶסֶאבס (3) עד בתי-מלאכה ליבוש דגים אשר בסין (4) שהיא ארבעים סכוינים, ומהים ולפנים הארץ עד העיר קֶרְקֶסורוס, אשר על ידה מתפלג הנילוס לזרוע הפילוסית והקנונית, ושאר מצרים, לדבריהם, חלק שייך ללוב וחלק לערב, היינו יכולים להראות, כי לפי הדעה הזאת לא היתה לפנים למצרים אדמה. כי הנה הדלטה, מה שאומרים המצרים מעצמם ומה שנראה גם לי, היא ארץ שהציף היאור ויצאה לאויר העולם זה לא כבר, אם יש להשתמש בבטוי כזה. והנה אם לא היתה להם כל ארץ, מדוע התאמצו להיות נחשבים לנכראים הראשונים בין בני-האדם? ולא היה צורך להם לגשת אל הנסיון עם הילדים, באיוז שפה ידברו תחלה (5). אבל אינני סובר, כי המצרים נבראו ביחד עם מה שנקרא מאת היונים דלטה, כי אם מעולם היו, מאז שנבראו בני-האדם, וכאשר התפשטה האדמה קדימה, נשארו רבים מהם על מקומותיהם, ורבים ירדו גם הם. בזמן קדום היתה נוא (6) נקראת מצרים, והקיפה היה ששת אלפים ומאה ועשרים ריס. 16. אם סברתנו בענין זה היא הנכונה, אזי סברת היונים על מצרים מוטעת אבל אם נכונה דעתם של היונים, אזי אוכיח שהיוונים וגם היונים אינם יודעים למנות, באמרם, כי רק שלשה הם חלקי כל הארץ, אירופה, אסיה, ולוב, יען כי את הרביעי עליהם להוסיף, את הדלטה של מצרים, אם אינה לא לאסיה ולא ללוב. כי לפי סברה זו לא הנילוס הוא המפריד את אסיה מלוב, כי אם בקצה הדלטה הזאת מתפלג הנילוס, ולכן היא נמצאת בתווך בין אסיה ובין לוב (7). 17. אמנם נעוזב את סברת היונים; דעתנו בענין זה היא: מצרים היא כל החבל ההוא, אשר בו יושבים מצריים, כמו קיליקיה היא זאת אשר בה

(1) השוה ישעיה לב' כ': אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור.

(2) אמנם על הקירות של המקדשים וחקברים שבמצרים מצויים רק בני-בקר הדורכים את הזרע והדשים את התבואה, ולא חזירים, אולי היו עושים ככה רק בדלטה, שאותה מתאר פה הירודוטוס. (3) על יד אבוקיר, מקום הנצחון של גלטון. לפי האגדה נלחם במקום הזה פרסאבס עם חנין הים ושחרר את אנדרומדה. לפי יוסף, מלחמות ג' ט' ג' נראים עוד כבלי אנדרומדה על-ידי יפו. כלומר הסלעים שבנמל יפו.

(4) היא פילוסין, השוה יחזקאל ל' ט"ו: ושפכתי חמתי על סין, מעוז מצרים.

(5) השוה II 2. (6) כלומר נופת נוא.

(7) הירודוטוס אינו מתווק תמיד בסברה זו, ב IV 45 הוא תושב, כי כל הארץ גוש אחד הוא;

ב IV 37, 42 הוא מחלק את הארץ לאירופה ואסיה, בכלל שייכת מצרים לאסיה. ב IV 39—42 וב I 30 הוא מציאה מאסיה.

יושבים קיליקים ואשור, אשר בה יושבים אשורים. גבול אחר בין אסיה ולוב, אין אנו יודעים, כשנדבר נכונה, אם לא את התחום המיושב מאת המצרים. אבל אם נקבל את הגבול כסברת היוונים⁽¹⁾, אז עלינו לאמר, כי כל מצרים, החל מהקטדופים⁽²⁾ והעיר יב נחלקת לשני חלקים ומשתתפת בשני השמות: חלקה האחד הוא ללוב והשני לאסיה. כי הנילוס המתחיל מהקטדופים והשוטף עד הים חוצה את מצרים בתווך. עד העיר קרקסורוס שוטף הנילוס כנהר אחד ומהעיר הזאת והלאה הוא מתחלק לשלש זרועות, וזו הפונה מזרחה נקראת שפך פילוס⁽³⁾, הזרוע השניה פונה מערבה והיא נקראת שפך קנובי; אך אשר לזרוע ההולכת ישר, ככה הוא הדבר: הנילוס הורד מלמעלה שוטף עד קצה הדלטה, מפה הוא חוצה את הדלטה, ושוטף אל הים, בהוליכו לו את החלק הגדול והחשוב מהמים; זרוע זו נקראת השפך הסבגטי; יש גם שני שפכים אחרים, המתפלגים מהזרוע הסבגטית והנופלים אל תוך הים, להם השמות האלה: האחד נקרא הסאטי והשני המנדיסאבל השפך הבולטיני והבקולי אינם שפכים טבעיים כי אם חפורים.

18. והנה על סברתי, כי מצרים גדולה כל כך, עד כמה אשר הוכחתי זה עתה בדברי, יעיד גם אורקולוס אחד מפי אמון⁽⁴⁾, אשר שמעתי אחרי אשר כבר באתי לידי החלטתי על-אודות מצרים. כי אנשי העיר מריאָה ואָפִים⁽⁵⁾, היושבים בתחום מצרים הגובל עם לוב, חשבו, כי הם לובים ולא מצרים, וכאשר כבדו עליהם חוקי המקדש ולא רצו להנזר מהפרות⁽⁶⁾, שלחו לאמון ואמר, כי אין להם ולמצרים שום דבר משותף, בישבם מחוץ לדלטה, ואינם דומים להם, והם דורשים כי יהיה מותר להם לאכל כל דבר, אבל האל לא נתן להם לעשות זאת, באמרו, כי מצרים היא זאת הארץ, אשר עליה עולה הנילוס ומשקה ומצרים הם אלה, היושבים מעיר יב ולמטה והשותים ממימי היאור הזה⁽⁷⁾. ככה נאמר להם באורקולוס.

19. כי מציף הנילוס⁽⁸⁾ כשהוא עולה לא רק את הדלטה, כי אם גם

(1) כמרק הקודם.

(2) קטדופים קרא הירודוטוס את מפל המים האחרון של הנילוס בין האי פילי והאי יב, משם מתחלת ארץ מצרים.

(3) על שם העיר פלוסיון=סין. גם הזרועות האחרות נקראות על שם ערים היושבות עליהן.

(4) האל הכי גדול אשר במצרים, האורקולוס שלו המפורסם היה בנאות המדבר סיוה.

(5) שתי הערים האלה היו על יד הים המראוטי, מחוץ לדלטה.

(6) בשר הפרה לא אכלו המצרים. ראה II 41 IV 186.

(7) השות שמות ז' י"ט: ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. תהלים ע"ח מ"ד: ונוזליהם

בל ישתיו.

8 במצרים שמו Hâ—pi (h'pr) או jo'tru=נהר; בזמן מאוחר jo'er, בעברית יאר

במקומות אחדים את הארץ הנקראת הלובית ואת הערבית, ברוחב מהלך שני ימים בשני עבריו, לפעמים עוד יותר מזה ולפעמים סחות. בדבר טבע היאור לא יכולתי להוודע דבר-מה, לא מפני הכהנים ולא מאיש אחר. ובכל נפשי חסצתי לשמוע מהם, מדוע עולה הגילוס ושוטף מתקופת החמה אשר בקיץ מאה יום בערך וכשמגיע למספר הימים הזה, הוא מפחית את שטף המים ולכן הוא קטן מאד כל החורף עד תקופת החמה של הקיץ. על שום דבר מהדברים האלה לא יכולתי להוודע מאת המצרים בשום אופן, אף כי חקרתי אותם, מה הכח בגילוס אשר טבעו הוא ההסך משא הנהרות. שאלתי אותם אפוא על כל הדברים האלה בחפצי לדעת, וגם מדוע מבין כל הנהרות ממנו לבדו אין רוחות מנשבות. 20. אמנם אחדים מהיוונים בחפצם להעשות למפורסמים בחכמתם, הביעו שלש סברות בדבר המים האלה. שנים מהן אינני חושב ראיות אפילו להזכר, רוצה אני רק לרשום אותן. האחת אומרת: הרוחות השנתיות¹ הן הן הגורמות לעליית היאור, במנען את הגילוס לזרום לתוך הים². אבל פעמים רבות לא נשבו הרוחות השנתיות וחגילוס עשה את מעשהו מלבד זאת, לו היו הרוחות השנתיות הנסבה לדבר, מן ההכרח כי יקרה כמקרה הגילוס לכל הנהרות האחרים הזורמים נגד הרוחות השנתיות, ועוד יותר ממנו, במדה שהם יותר קטנים וזרמים יותר חלש. יש נהרות רבים בסוריה, רבים בלוב, אשר לא יקרה להם כמקרה הגילוס.

21. הסברה השניה היא סרת-טעם יותר מזו אשר הבאתי, מותר לאמר יותר מפליאה, האומרת, כי לסבת זרמתו מתוך האוקינוס נעשים אלה³ והאוקינוס סוכב את כל הארץ⁴.

22. הסברה השלישית, אף כי היא נכנסת יותר אל הלב, בכל-זאת היא בדויה כולה, כי באמת אינה אומרת מאומה, באמרה, כי הגילוס זורם משלג נמס, הזורם מלוב וחוצה דרך כוש ומשתפך לתוך מצרים, אבל איך אפשר כי יזרום משלג כשהוא זורם מהארצות החמות מאד לארצות אשר רובן יותר קרות? לאיש המסוגל לחשוב בדברים כאלה, ראיות רבות אינן נותנות לו להאמין שהוא זורם משלג⁵. הראיה הראשונה והחשובה, ביותר כי הרוחות

בקופטות eioor, מדוע נקרא (בפעם הראשונה מאת הסיודוס) Neïlos לא ידוע, השוה Ed. Mayer, Gech. d. Altert. I § 164.

(1) הפסטיית. (2) כך מפרש גם פילון, חיי משה I 115 את עליית מימי הגילוס.

(3) עליית מימי הגילוס וירידתם.

(4) ראה גם IV 45-36, השוה עירובין כ"ב ע"ב: רכולי עלמא גמי מקיף אוקיינוס.

(5) הירודוטוס לא ידע מאומה על-דבר ההרים הגבוהים והגשמים הכבירים באפריקה הטרופית,

שהם הגורמים האמתיים לעליית מי הגילוס. על-אורות גשם במצרים ראה פילון, חיי משה I 118.

המנשבות מהארצות האלה הן חמות. הראיה השניה היא, כי הארץ מעולם בלתי-גשומה ובלתי-קרה. לו ירד שלג כי אז מן ההכרח כי ירד גם גשם אחרי חמשה ימים. ולכן לו היה בארץ היא שלג, היה גשם. והשלישית, האנשים, לרגלי חום השמש, הם שחורים, האיות והדרורים אינן עוזבות כל השנה את הארץ, העגורים הבורחים מפני החורף בארץ הסקיתים, באים לבלות את החורף בארצות הללו, לו ירד שלג, ואף אם רק מעט, בארץ הזאת, אשר דרך בה שוטף הנילוס ואשר ממנה הוא בא, לא היו שם מכל הדברים האלה, כפי מה שיוצא בהכרח.

23. וזה (1) אשר דבר על-אודות האוקינוס, בקשרו את דעתו לדבר בלתי ברור, אין בידו במה להוכיח. אני, לכל הפחות, אינני יודע דבר על אודות הנהר אוקינוס. הוֹמֶרוֹס או אחד המשוררים שקדמוהו המציא, לפי דעתי, את השם הזה והכניסו אל תוך השירה.

24. אם אחרי אשר דחיתי את הסברות הקודמות עלי להביע את דעתי בענין סתום, אמר אשר נראה לי כנסכה לעלית הנילוס בימי הקיץ: בעת החורף נדחקת השמש ממסלולה הישן על-ידי סערות החורף ובאה עד לוב העליונה (2). בזה כבר נאמר הכל, אם אבאר בקצור נמרץ, כי הארץ אשר האל (3) הזה קרוב לה ביותר ואשר בה ישהה, תצמא, כמובן, ביותר למים וזרמי הנהרות אשר בארץ ייבשו (4).

25. אבל למען באר את הדבר באריכות, ככה הוא: כאשר תעבור השמש את לוב העליונה, זאת היא פעולתה: יען כי במשך כל העת האויר זך בגלילות האלה ושטופה הארץ ההיא בקרני השמש, ורוחות קרות אינן, עושה השמש בדרכה, את אשר היא רגילה לעשות גם בקיץ כשהיא באה באמצע הרקיע, היא מושכת אליה את המים ואחרי אשר תמשוך אותם, תדחה אותם לארצות העליונות (5), שם אוספות אותם הרוחות ומפזרות וממסות אותם. ומובן הוא, כי

(1) הוא מתכון להקטיאוס.

(2) לפי השקפת הירודוטוס הארץ היא טבלה שטוחה ומעליה מתוחים השמים בצורת חצי כדור נכבד המחובר עם קצות הארץ. מקצה המזרח עוברת השמש את דרכה בכל יום למערב, באופן שבקיץ היא עוברת באמצע השמים ובחורף היא נדחקת על-ידי הסערות הבאות מצפון לצד דרום. לארץ כוש.

(3) השמש.

(4) כל הנימוק הזה של הירודוטוס, לו היה אפילו נכון, מבאר רק את ירידת מי הנילוס בחורף ולא את עליתם בקיץ. פסחים צ"ד ע"ב מביא הגמרא, גם כן את השמש ביחס אל עלית וירידת מימי הנהרות: בארבעה שבילין חמה מהלכת וכו' תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים [גירס' תוספ', בכורות ג"ח ע"א: באויר] כדי לייבש את הנהרות וכו'.

(5) כלומר: הדרומיות.

הרוחות המגשבות מעבר ההוא, רוח הדרומית והדרומית-מערבית, הן מגשימות יתר על כל שאר הרוחות. ונדמה לי, כי השמש אינה מחזירה בכל פעם את כל מי הנילוס של כל שנה, כי אם משאירה חלק סביבה, וכאשר החורף נעשה יותר קל, חוזרת השמש לאמצע הרקיע, ומעתה היא מושכת מים במדה שזה מכל הנהרות. עד העת ההיא הנהרות זורמים מאד, יען כי מי גשמים רבים התחברו עמם, לרגלי הגשמים שנפלו לארץ והנחלים השוטפים. אבל בקיץ כאשר חסרים הגשמים והשמש מושכת אליה, הם קטנים. הנילוס, אמנם, באין גשם, בעת אשר נמשך מהשמש, הוא האחד בין הנהרות, כמובן, אשר זרם מימיו במשך העת ההיא הוא יותר חלש מאשר בקיץ, כי בעת ההיא הוא נמשך יחד עם מימי שאר הנהרות, אבל בחורף הוא נפגע לבדו.

26. ככה השמש, לפי דעתי, הנסבה לכל הדברים האלה, היא גם כן הנסבה, לפי דעתי, כי האויר יהיה במקום ההוא יבש, כי שורפת היא אותו לאורך כל דרכה. ככה שורר בלוב העליונה הקיץ תמיד. אבל לו השתנה מצב תקופות-השנה, ובחלק השמים, מקום עתה רוח הצפון והחורף, יהיה שמה רוח הדרומית והדרום, ובמקום עתה רוח דרומית תהיה רוח צפונית, לו היה הדבר ככה, כי אז תדחק השמש מאמצע הרקיע על-ידי החורף ורוח הצפונית ותגיע לאירופה העליונה כמו שהיא באה כעת אל לוב. ולו תעשה ככה את דרכה דרך כל אירופה, אזי תעשה, לדעתי, עם האיסטרוס¹, את אשר היא עושה כעת עם הנילוס.

27. ומדוע אין רוח נושבת, יש לי הדעה הזאת, כי מארצות חמות, כמובן, אין רוח נושבת כלל וכלל, רק מחבל קר רגיל לנושבת אויר קריר.

28. יהיו נא הדברים האלה כמו שהם וכמו שהיו מימים קדמונים. את מקורות הנילוס לא אמר בבטחון שהוא יודע אף אחד מאלה שבאו עמי בדברים לא מן המצרים, לא מן הלובים, ולא מן היוונים, מלבד במצרים בעיר סאִיס, סופר האוצר הקדוש אשר לאתִיגִי², אך הוא נראה בעיני כמצחק באמרו, כי יודע הוא את הדבר אל-נכון. הוא אמר כדברים האלה, כי שני הרים הם, ההולכים וקלים בראשים חדים, בין העיר סִנֶּה בגליל נוא ובין יבֶּן שמות שני ההרים האלה הם, האחד קְרֹפִי, השני מֹפִי. מקורות הנילוס העמוקים לאין חקר זורמים מבין שני ההרים האלה, חצי המים שוטפים לצד מצרים ולצד צפון וחצי השני לצד כוש ולדרום. וכי המקורות עמוקים אין חקר, נסה לחקור, לפי דבריו, פֶּסְמִיכֹס מלך מצרים. הוא קלע חבל של אלפים גִּזְרוֹת והורידהו במקום ההוא ולא נגע בקרקע. הסופר הוכיח איפוא, אם באמת ספר מעשה שהיה, כפי שאני

(1) על-אורות האוסטרוס=דונאי ראה IV 48. מדוע מדמה חירודוטוס את הנילוס דוקא עם

האוסטרוס מבואר II 33.

(2) תאלה המצרית נית ומרכז פולחנה היה בסאִיס.

מבין, כי נחשולים כבירים שם ושבולות, ויען כי המים נשברים בהרים, לא יכול האנך אשר השלך להגיע עד הקרקע.

29. משום איש אחר לא יכולתי להודע דבר, אולם רק מה שנודע לי עד כמה שאפשר היה בלכתי עד העיר יב בכדי לראות בעיני, אספר, ואשר למעלה מהעיר הזאת, אספר רק אשר שמעתי בחקרי. בלכתך מהעיר יב והלאה נעשתה הארץ לתלולה. ולכן נאלצים לקשר חבל לשני צדי האניה כמו לשור ולנסע. ואם נקרע, ממחרת האניה למטה מכח הזרם. אורך חבל הארץ הזאת היא נסיעה ארבעה ימים. מתפתל במקום הזה הנילוס, כמו המיאגדרוס. שנים עשר סכוינים מוכרחים לעבור באופן כזה. אחרי כן באים אל תוך מישור, אשר שם שוטף הנילוס מסביב לאי. שם האי הזה טחומפסו. למעלה מיב יושבים כבר כושים, כמו כן הם יושבים בחציו האחד של האי, ובחציו השני יושבים מצרים. את האי גובל אגם גדול, אשר מסביב לו חיים כושים נודדים; ואחרי אשר עוברים אותו באים אל אפיק הנילוס הנופל לתוך האגם הזה. אחרי-כן יוצאים (1) והולכים ברגל לאורך היאור דרך ארבעים יום, כי סלעים חדים בולטים מתוך הנילוס ושוניות רבות שם, אשר דרכם אין לעבור באניה. אחרי אשר עוברים את הארץ הזאת במשך ארבעים היום, יורדים שנית לאניה אחרת לנסיעה של שנים-עשר יום ואחרי-כן באים לעיר גדולה, שמה מְרוּאָה (2). אומרים, כי העיר הזאת היא בירת הכושים האחרים. מהאלים מעריצים יושביה רק את זוס ודיוניסוס לבדם, ואת אלה הם מכבדים מאד, ויש להם מקום אורקולום של זוס. הם יוצאים למלחמה, כאשר מצוה להם האל הזה באורקולום ולכל אשר הוא מצוה להם ילכו.

30. מהעיר הזאת באים אל הנופלים אל האויב אחרי נסיעה של הזמן הדרוש לבוא מיב אל בירת הכושים. הנופלים האלה נקראים בשם אַסְמַח, פירושה של המלה הזאת בשפת היוונים, העומדים לשמאל המלך, אלה הם העשרים וארבע רבבות מצרים ממעמד החילים אשר נפלו אל הכושים מסבה זו: בזמן המלך פסמטיכוס עמד מצב בעיר יב נוכח הכושים ובתחפנחס בגליל סין עמד אחר נוכח הערבים והסורים ובמְרָאָה מצב אחר נוכח לוב. עוד בימי עומד באותם המקומות מצב הפרסים כאשר עמדו בימי פסמטיכוס. כי ביב ובתחפנחס שומרים פרסים (3). אלה החילים המצרים עמדו על המשמר שלש שנים בלי אשר

(1) מהאניה.

(2) מְרוּאָה היתה בירת המדינה העתיקה כוש, ויען כי הנילוס עם הנהרות הנשפכים לתוכו הקיפו את הארץ הזאת, היתה נחשבת לאי. השוה בראשית ב' י"ג: ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש, וישעיה י"ח א': הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש. לפי יוסף קדמוניות ב' י' ב' קרא קטביסס לעיר סבה בשם זה על שם אחותו שהיתה גם אשתו מְרוּאָה.

(3) היום, אחרי שנמצאו הפאפירי ביב ובסונה ידוע כי החיילים האלה לא היו פרסים כי אם

החליפו אותם באחרים והתיעצו ביניהם ופה אחד גמרו אומר לעזוב את פסמטיכוס ועברו אל הכושים. כאשר שמע זאת פסמטיכוס רדף אחריהם ובהשיגו אותם התחנן לפניהם במלים רבות ולא נתן להם כי יעזבו את אליהם אשר ירשו מאבותיהם ואת ילדיהם ואת נשיהם. ומספרים, כי אחד מהם הראה על ערותו ואמר, במקום אשר היא תהיה, שם יהיו להם גם ילדים וגם נשים. ובבואם לכוש מסרו עצמם למלך הכושים, והוא גמל להם באופן זה: היו לו שונאים אחדים מבין הכושים, את אלה צוה להם לגרש ולהתישב על אדמתם. הם התישבו בין הכושים והכושים היו יותר לבני-תרבות בלדמם אל מנהגי מצרים.

31. אם כן במהלך ארבעה חדשים ביבשה ובמים יודעים את הנילוס, מלבד חלקו השוטף דרך מצרים. כי מספר חדשים זה יוצא כשמחשבים את הזמן ליוצא מיב עד הגיעו אל הנופלים האלה. הוא שוטף ממערב וממבוא השמש¹⁾, אשר הוא משם והלאה אין איש יודע לאמר אל נכון, כי הארץ ההיא מדבר בגלל החום.

32. אולם את הספורים האלה שמעתי מאנשים מקיירני אשר ספרו, כי באו אל האורקולוס של אמון²⁾ ובאו בדברים עם אֶסְאָרְכוֹס מלך האֶמְוִנִים ומתוך ענינים שונים באו לדבר גם בדבר הנילוס אשר אין איש יודע את מקורותיו, וספר אסארכוס, כי פעם אחת באו אליו אנשים נֶסְמוֹנִים³⁾. העם הזה הוא לובי ויושב על חופי הסירטה ובארץ למזרח הסירטה, לא רחוק ביותר. כאשר באו אליו הנסמונים וכאשר נשאלו אם יש להם עוד מה לספר על מדבריות לוב, אמרו, כי לפנים היו אצלם אנשים נכבדים ולהם בנים זדים

עברים, ורק מפני שדברו בשפה הארמית נחשבו בעיני הירודוטוס לפרסים. מישעיהו י"א א': אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש, פתרוס נקראת מצרים העליונה על גבול כוש, ירמיהו מ"ד א' מ"ג ד' ח'; מ"ו י"ד יוצא כי ישבו יהודים בימיו של הירודוטוס בכל ערי מצרים. גם נמצאה כתובת מצרית במקדש חנום ביב, שבה מודיע נציב מצרים העליונה לפרעה חפרע' (ירמיהו מ"ד ל') על-דבר חילי סוריה וארץ-ישראל אשר נתנו אל לבם ללכת למרואה: "וכבוד מלכותו מפחד מפני הרעה אשר הם אומרים לעשות, אבל אנכי חזקתי את לבכם על-ידי מזמות-עצה ולא נתתם ללכת לנוביה, רק הולכתם למקום כבוד מלכותי". כנראה חפצו הם לעשות מה שעשו לפניהם חילי מצרים, ואולי באמת הלכו אחרי-כך. ועל זה מראה ישעיהו י"א י"א "מפתרוס ומכוש" והם אולי אבות הפלשים היהודים של היום. עוד בימי המלכים מבית החשמונאים היו היהודים שומרים על המעבר בקרבת העיר סין. השוה יוסף, מלחמות א' ח' ד'. גם בדרום מצרים בסונה ישבו יהודים עוד לפני זמנו של הירודוטוס, השוה ישעיהו מ"ט י"ב: ואלה מארץ סינים=מארץ סונים.

(1) בשוי מיותר בסגנון הומרוס.

(2) בנאות מדבר סויה, השוה II 42.

(3) עם נורד ואוהב קרבות בצפון אפריקה. השוה יוסף מלחמות ב' ט"ז ד'.

וכאשר נעשו לאנשים עסקו בדברים בטלים; ובין יתר הדברים בחרו בגורל חמשה מביניהם לתור את מדבריות לוב ואם יראו יותר מאלה האנשים אשר ראו את המרחקים הגדולים ביותר. כי בחלק הזה של לוב המשתרע על יד הים הצפוני, ממצרים עד הכף סולויס⁽¹⁾, מקום שלוב גומרת, יושבים לאורך כל השטח הזה לובים, ועמים רבים המתיחשים על הלובים, מלבד אשר נאחזו שם יוונים ופניקים; אולם לפנים מהים והעמים היושבים שם על יד הים מלאה לוב חיות ולפנים מחבל החיות היא חול ומדבר צחיח ושמים⁽²⁾. הנערים האלה אפוא השלוחים מאת חבריהם הצטידו היטב במים ומזון ועברו בתחלה את החבל המיושב, אחרי שעברו את זה באו אל חבל החיות, מזה עברו את המדבר ועשו את דרכם לצד מערב⁽³⁾. ואחרי אשר עברו ארץ גדולה מלאה חול בימים רבים, והנה נראו להם עצים גדלים במישור; הם נגשו וקטפו מהפירות אשר על העצים. עוד הם קוטפים והנה באו אנשים קטנים, פחות משעור קומה, תפשו אותם והוליכום עמם. לא הבינו הנסמונים את שפתם של הללו והמוליכים לא הבינו שפת הנסמונים. הם הוליכום דרך בצות גדולות ואחרי עברו אותן, באו אל עיר ובה כל האנשים שוים בגדלם לאלה המוליכים וצבע שלהם היה שחור⁽⁴⁾. על יד העיר שוטף נהר גדול⁽⁵⁾, הוא שוטף ממערב למזרח השמש ותנינים נראו בו. 33. עד הנה מסרתי את דבריו של אטארכוס האַמוני. ועוד סיפר, כי הנסמונים שבו, כאשר ספרו הקירינים, וכי האנשים אשר אליהם באו, היו כולם מכשפים. ואת הנהר ההוא, אשר זרם דרך המקום ההוא, חשב גם אטארכוס, כי הוא הנילוס. והדעת נותנת גם כן, כי כך הוא. יצן כי שוטף הנילוס מלוב ותחתך את לוב באמצע, וכאשר אני משער בהוציא מסקנה מהידוע על שאינו ידוע, שוטף הוא במרחקים האלה⁽⁶⁾ כמו האַסְטְרוֹס⁽⁷⁾; כי הנהר איסטרוס מתחיל מארץ הקֶלְטִים והעיר פִּירִינִי⁽⁸⁾, ושוטף וחוצה את אירופה באמצע, והקלטים הם מעבר לעמודי הֵיֶרְקֶלֶס ושוכנים קרוב לקיניסיים⁽⁹⁾, אשר הם מבין כל עמי אירופה יושבים רחוקים ביותר לצד מבוא השמש. וסופו של האיסטרוס הוא בים השחור אחרי אשר זרם דרך כל אירופה, במקום אשר מתישבים ממיליטוס התישבו באיסטריה⁽¹⁰⁾.

(1) אולי היום הכף על יד טנגיר.

(2) גם היום נחלק החבל הזה שבאפריקה הצפונית לחבל המיושב, לארץ התמרים ולמדבר צחרה.

(3) כלומר לצד מערב-דרומי.

(4) לפי 16 Akka Schweinfurth, im Herzen Africas Buch 2, cap 2, היום הננטים.

(5) הניגר. (6) כלומר: המרחקים מהמעיינות עד הים של שני הנהרות אלה שוים.

(7) הדונא. (8) נתחלפו לו הרי הפירנאים בעיר פיריני.

(9) על הקלטים והקיניסיים ראה IV 49, עיר ברבורדשה, היום אולי Istere.

34. אמנם האיסטרוס שוטף דרך ארץ מיושבת, לכן ידוע הוא לרבים. אולם בדבר מקורות הנילוס אין איש יודע לאמר דבר מה, כי לוב, אשר דרך בה הוא עובר, היא בלתי מיושבת ושוממה. על־אודות שטפו, עד כמה שיכולתי להגיע בחקרי במרחק הכי גדול, ספרתי. הוא משתפך לתוך מצרים, ומצרים משתרעת בערך מול קיליקיה ההררית, אבל משם עד סינופי היושבת על הים השחור, מהלך ישר של חמשה ימים לאיש חיל. וסינופי היא מול שפך האיסטרוס אל תוך הים; אם כן סובר אני, כי הנילוס שוטף דרך כל לוב כמו האיסטרוס¹. עד הנה יהיו דברי בדבר הנילוס.

35. ועתה באתי לדבר באריכות על מצרים, יען נמצאים בה הרבה דברים נפלאים, ויותר מאשר בכל ארץ נמצאים בה מפעלים אשר הם נעלים מכל תאור; לכן אדבר אודותיה יותר. כמו שהשמים הנמתחים על ראשם שונים הם והיאור גורם לטבע אחר מאשר כל הנהרות, כך הם המצרים כמעט בכל דבר ההפך לגמרי במנהגיהם ובנמוסיהם מאלה של שאר בני־אדם. אצלם הנשים הולכות אל השוק ועוסקות במסחר ובעליהן יושבים בבית ואורגים²; בני־אדם אחרים אורגים בהתחילם את העֶרֶב מלמעלה³, והמצרים מלמטה; את המשאות נושאים הגברים על ראשם והנשים בכתפיהן⁴. הנשים משתנות כשהן עומדות⁵, הגברים כשהם יושבים. את צרכיהם הם עושים בבתיהם, אבל אוכלים הם בחוץ, ברחובות, ומבארים, כי אשר על האדם לעשות והוא מגונה עליו לעשות בסתר ואת הבלתי מגונה בגלוי. אשה אינה נעשית לכהנת מכל וכל, לא לָאֵל ולא לָאֵלָה⁶. גברים הם הכהנים לָאֵלִים ולאלות. לפרנס את ההורים אין החובה על הבנים, כאשר לא ירצו זאת, כל החובה מוטלת על הבנות גם כאשר אינן רוצות.

36. כהני האלים בארצות אחרות מגדלים שערים, במצרים הם מגלחים⁷;

(1) דרך כל אירופה. כל סברותיו של הירודוטוס בדבר הנילוס והדונאי אינן מתאימות כלל

עם המציאות.

(2) ישעיהו י"ט ט': ובושו עובדי שריקות ואורגים חוריי, לעומת זאת אצל היהודים, משלי ל"א י"ג: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה, ועוד פסוקים רבים המוכיחים, כי העבריה היתה עוסקת באריגה ולא העברי, אלא בתלמוד נזכרים אנשים אורגים, השוה שבת צ"ו ע"ב: שכן אורגי ריעות זורקין בוכיאר לשוליהן. כנראה שאצל העברים רק בבתי חרושת היו גברים האורגים ולא לצרכי הבית.

(3) גם היהודים היו אורגים את הערב מלמעלה למטה, השוה נגעים י"א ט': הפעלה מן הכובד העליונה לכובד התחתונה, והשוה הרשב"ג, חיי התרבות בישראל דף קפ"ד הערה 7.

(4) השוה בראשית מ' ט"ז: ושלשה סלי חורי על ראשי, וההפך אצל היהודים: במדבר י' ט': כי עבודת הקדש עליהם בכתף יסאי.

(5) השוה להיטך עירובין צ"ט ע"ב: ויושבת ומשנתית מים.

(6) השוה II 54, 56.

(7) ההיפך אצל כהני ישראל למי יחזקאל מ"ד כ': וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו, כסום

יכסמו את ראשיהם.

אצל בני־אדם אחרים המנהג במקרה אַבל, כי אלה המתאבלים ביותר גוזזים שער ראשם, והמצרים, במקרה מות, מגדלים את שער הראש והסנטר¹, אשר היו מגלחים עד אז². האנשים האחרים חיים את חייהם מרוחקים מבהמות הבית, המצרים חיים ביחד עם הבהמות. אחרים נוזנים מחטה ושעורה, המצרי, העושה את מזונו מאלה, לחרפה גדולה תחשב לו, רק עושים הם את לחמם מכוסמת, אשר אחדים קוראים אותו זֵיפָה; הם לשים את הבצק ברגלים ובידים גובלים הם את הטיט ומרימים את הגללים. את גיד הערוה מניחים האחרים כמו שהוא, אולם המצרים ואלה שלמדו מהם מלים אותו³. לכל אחד מהגברים שני בגדים, לכל אחת מהנשים רק שמלה אחת. את טבעות המפרשים והחבלים, האחרים מהדקים מבחוץ, והמצרים מבפנים. את האותיות כותבים וכאבנים מחשבים היוונים בהוליקם את היד משמאל לימין, והמצרים מימין לשמאל ובעשותם זאת הם אומרים, כי הם כותבים לצד ימין והיוונים לשמאל. הם משתמשים בשני מיני כתב, אחד מהם נקרא הקודש, והשני העממי.

37. יראי־אלהים המה עד מאד, יותר מכל האנשים והמנהגים האלה להם: הם שותים בכוסות נחושת⁴ ומנקים אותן בכל יום, ולא רק אחדים עושים ככה, כי אם כולם. הם לובשים בגדי בד מכובסים בכל עת מחדש ונזהרים הם בזה מאד⁵. את גיד הערוה הם מלים לשם נקיון⁶, כי הם מבכרים להיות נקיים מלהראות יפה. הכהנים מגלחים את כל גופם בכל יום שלישי, למען לא יראה עליהם לא כנה ולא דבר סמא אחר בעת עבודתם לפני האלים. הכהנים לובשים רק בגדי בד, ונעלים מגומא⁷. בגדים אחרים אסור להם ללבוש ולא נעלים אחרות. פעמים ביום הם רוחצים את גופם במים קרים, ופעמים כלילת. הם מקיימים רבבות מצוות אחרות, אם יש לאמר ככה, אבל הם נהנים גם מיתרונות לא מעטים. כי מרכושם אינם אוכלים מאומה ואינם מוציאים הוצאות, כי אם לחם קודש נאפה למענם וכל אחד מהם מקבל יום יום בשר בהמה

(1) השוה ויקרא כ"א ה'; לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו. דברים י"ד א': לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת.

(2) השוה בראשית מ"א י"ד: ויגלת ויחלף שמלותיו.

(3) השוה II 37, 104.

(4) יוסף שהיה עברי שחה מגביע כסף, בראשית מ"ד ב': ואת גביעי גביע הכסף.

(5) כלומר: לכבס את בגדיהם. כנראה עשה הנקיון, ששרר במצרים, על הירודוטוס רושם גדול, יען כי היוונים העתיקים לא הצטיינו בזה כלל.

(6) אותו הטעם נתן גם פילון האלכסנדרוני, אולם משמות רבה פ"א י': לומדך כשמת יוסף המרו ברית מילה אמרו נהיה כמצריים, יוצא שהמצרים לא היו נמולים.

(7) זהו הגמא שעליו שמשו לכתוב עליהם. השוה II 92.

ואזנים לרוב, ונותנים להם גם יין ענבים¹. אבל דגים אסור להם לאכול. המצרים אינם זורעים הרבה פולים בארצם, ואלה שישנם אינם נאכלים לא חיים ולא מבושלים. והכהנים אינם יכולים גם לראותם בהאמינם כי הקטנית הוא פרי טמא. כהנים אינם רק אחד לכל אל ואל, כי אם רבים, ומהם אחד הוא הכהן הגדול. ואם מת איש, יורש בנו את מקומו.

38. את הפרים חושבים לקדושים לאַפּאפּוס², ולכן בודקים אותם באופן זה: אם הוא³ רואה בפר אף שעה אחת שחורה, הוא חושב אותו לבלתי־טהור. לזה הוא נבדק על־ידי אחד הכהנים המיועד לדבר בעת שהפר עומד ישר וגם כשהוא שוכב על גבו, גם מוציא את לשונו, אם היא נקיה מהסימנים הידועים אשר עליהם אדבר במקום אחר⁴. בודק הוא גם שערות הַזנב אם גדלו כפי טבעם. אם הוא טהור מכל אלה, יסמן בגומא הנקשר בין קרניו, אחרי־כן הוא שם עליו אדמת־חותם ומדביקה בחותמו ורק אחרי־כן מוליכים את הפר משם. המקריב פר אשר לא נסמן, ענשו עונש מות. הנה באופן זה נבדקת הבהמה.

39. הקרבן נקרב אצלם בדרך זו: מביאים את הבהמה המסומנת אל המזבח, אשר עליו מקריבים ומבערים אש. אחרי־כן מזים עליה יין מעל המזבח ובעת קראם בשם האל שוחטים אותה. ואחרי אשר נשחטה חותכים את הראש. אחרי־כן מפשיטים את גוף הבהמה ואת הראש ההוא נושאים משם ומקללים אותו קללות רבות; במקומות אשר בהם שוק וסוחרים יוונים באים שמה מביאים אותו אל השוק ומוכרים אותו. ובמקום אשר אין יוונים משליכים אותו לתוך היאור. הם מקללים את הראשים, באמרם: אם צרה עומדת לבוא עליהם, המקריבים, או על מצרים כולה, תחול על הראש הזה. אשר לראשי הבהמות הנקרבות ואשר להזאת היין, כל המצרים נוהגים אותם המנהגים באופן אחד בכל קרבנותיהם. ולרגלי המנהג הזה אין מצרי רוצה לאכל את ראש איזה בעל חי.

40. אבל הוצאת הקרבים מהקרבנות ושרפתם נעשית באופנים שונים במקדשים השונים. על האלה הנחשבת אצלם לגדולה ביותר ואשר לה חוגגים את החג הגדול ביותר, עליה אדבר עתה⁵. אחרי אשר הפשיטו את הפר, הם מוציאים מתוכו, בעת אשר הם מתפללים, את הקבה כולה, אבל את הקרבים משאירים בתוך הגוף ואת החלב. ואת השוקים הם חותכים ואת החלק החצון של הירך ואת הכתפים ואת הצואר. אחרי עשותם כל אלה, ממלאים הם את שאר הגוף של הפר בלחמים טהורים, דבש, צמוקים, תאנים, לבונה, מור ומיני

(1) השנה לזה בראשית מ"ז כ"ב: רק אדמת הכהנים לא קנה, כי חק לכהנים מאת פרעה

ואכלו את חוקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם.

(2) ראה II 153. (3) הכהן. (4) ראה III 28.

(5) את פולחן האלה הוא מתאר II 61.

קטורת אחרים. ואחרי אשר מלאוהו בכל אלה, שורפים אותו, בנסכם הרבה שמן. את הקרבן הם מקריבים אחרי אשר ענו את נפשם ובעת שרפם אותו כולם מכים את עצמם. כאשר גמרו להכות, שמים (1) לפניהם ארוחה משירי הקרבן. 41. את הבקר ואת העגלים הזכרים והטהורים זובחים כל המצרים, אולם את הנקבות אסור להם לזבוח, כי קדושות הן לאיסים⁽²⁾. כי אמנם לפסל איסים פני אשה, אבל עם קרני פרה, כאשר עושים היוונים דמות אִיו⁽³⁾, ואת הפרות מעריצים המצרים כולם בשוה הרבה יותר על כל הבהמות, לכן איש מצרי או אשה לא ישק איש יווני על הפה⁽⁴⁾ ולא ישתמש בסכין של איש יווני ולא בשפודו ולא בקלחתו, גם לא יאכלו מבשר פר טהור אשר נחתך בסכין יווני⁽⁵⁾. את הבקר המת הם קוברים באופן זה: את הפרות הם משליכים לתוך היאור ואת הפרים קובר כל אחד בפרור עירו. באופן שקרן אחת או גם שתי הקרנים בולטות מתוך הקבר לסמן. אחרי אשר נתעכל הבשר ועבר הזמן הקבוע, באה לכל עיר סירה מהאי הנקרא פְּרוֹסוֹפִיטִיס. האי הזה הוא בדלטה והקיפו תשעה סכוינים. באי הזה, פרוסופיטיס, אמנם גם ערים רבות אחרות, אבל זאת, שמתוכה באות הסירות לאסוף את עצמות הבקר, שמה אֶטֶרֶפִּיכִיס, ובה מקדש מקודש מאד לאפרודיטי⁽⁶⁾. מהעיר הזאת יוצאים אנשים רבים לערים שונות, החופרים את העצמות ומוליכים אותן וקוברים כולן במקום אחד. כמו את הבקר, ככה הם קוברים את שאר הבהמות שמתו, כי גם בנוגע לאלה המנהג אצלם ככה, כי גם את אלה אינם ממיתים.

42. אלה אשר הקימו אצלם מקדש זוס מנוא⁽⁷⁾, או הם בני גליל נוא, כל אלה נבדלים מכבשים וזובחים עזים, כי לא אותם האלים מעריצים כל המצרים בשוה, חוץ מאיסים ואוסירים, אשר עליו הם אומרים כי הוא דיוניסוס. את אלה מעריצים כולם בשוה; אלה אשר להם מקדש מֶנְדִּיס⁽⁸⁾ או הם בני גליל מנדיס, אלה נבדלים מעזים וזובחים כבשים, אנשי נוא ואלה אשר למענם נבדלים מכבשים, אומרים, כי המנהג הזה הונהג אצלם מטעם זה: הירקלס רצה בכל אופן לראות את זוס, וזה לא רצה להראות אליו; באחרונה, כאשר הירקלס

(1) הכהנים.

(2) האלה הגדולה של המצרים, אשת אוסירים. היא סמל כח הטבע, "המוליד, ומסמלת על

המצבות עם קרני פרה וביניהן דמות הירח. לפעמים היא מתוארת גם בדמות פרה.

(3) ראה I 1. (4) כי אוכל הוא בשר הפרה.

(5) השוה בראשית מג טז טבח טבח והכן וכו', כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים

לחם כי תועבה היא למצרים.

(6) היא האלה התור וגם הסמל שלה היא הפרה.

(7) אודות אמן מנוא השוה I 182, II 54. (8) ראה II 46.

עמד על דעתו, עשה זוס ככה: הוא הפשיט את העור מעל איל, את ראש האיל הנחתך שם לפניו ולבש את העור וכה נראה אליו. ולכן עושים המצרים את פסל זוס עם ראש איל וכמוהם גם האמונים⁽¹⁾, אשר הם מתישבים מצרים וכושם ומדברים בשפה העומדת באמצע בין שתי השפות. כאשר נראה, קראו האמונים את עצמם על שמו: כי המצרים מכנים את זוס בשם אמון; אילים אין אנשי נוא זובחים, כי אם קדושים המה להם עקב המעשה הזה. אך ביום אחד בשנה, בחג זוס, שוחטים איל אחד ומפשיטים אותו ומלבישים את פסל זוס את עורו, ואחרי-כן מביאים פסל אחר של הירקלס ומעמידים על ידו ובעשותם זאת מכים כל האנשים העומדים מסביב למקדש את עצמם בדבר האיל⁽²⁾ ואחרי-כן קוברים אותו בקבר קדוש.

43. על-אודות הירקלס שמעתי את הדעה, כי הוא אחד משנים-עשר האלים⁽³⁾. אולם על-אודות הירקלס האחר⁽⁴⁾, זה אשר היוונים יודעים אותו, לא יכולתי להודע בשום מקום במצרים. וכי לא המצרים קבלו את השם מאת היוונים כי אם היוונים מאת המצרים, ואלה מן היוונים נתנו לבנו של אמפיטריון את השם הירקלס, לזה יש לי ראיות רבות כי הדבר כן הוא וביניהן גם זו, כי שני ההורים של הירקלס זה היו אמפיטריון ואַלְקִמֵינִי אשר מוצאם הראשון ממצרים, ושנית, יען כי המצרים אומרים, כי אינם יודעים לא את שמו של פוסידון ולא את שמות הדיוסקורים ולא קבלו את האלים האלה בין שאר אֵלֵיהֶם. והנה לו קבלו באמת מאת היוונים את שם אחד האלים, לא יתכן כי לא ישאר זכר לדבר, הלא כבר אז היו נוסעים באניות והיו מהיוונים גם כן איזו נוסעים ביים, כפי שאני מאמין ונוכחתי לדעת, ככה היו המצרים צריכים לשמוע קודם את שמות האלים האלה מאשר את שם הירקלס, אבל אַל עתיק הוא הירקלס למצרים, וכפי שהם עצמם אומרים, עברו שבע-עשרה אלף שנה עד ממלכת אַמסיס⁽⁵⁾ מאז שנתהוו משמונה האלים שנים-העשר ואת הירקלס הם חושבים כאחד מהם.

44. ויען רציתי להודע דבר ברור בענין זה, עד כמה שיעלה ביד, הפלגתי לצור אשר בפניקיה, יען כי שמעתי כי שם יש מקדש מכובד מאד להירקלס⁽⁶⁾. ראיתי מקושט, עשיר מאד בתרומות הקודש רבות וביניהן ביחוד שני עמודים, אחד זהב טהור, השני אבן ברקת אשר בלילה הזהיר בוהר גדול⁽⁷⁾. כאשר

(1) בנאות המדבר סיוה. (2) הנשחט. (3) אודותם ראה II 145.

(4) ראה II 44. (5) אודותיו ראה II 145.

(6) בצור היה שמו בעל או מלקרת.

(7) שני העמודים האלה היו מיוחדים לשם הבעל, אל החמה, ונקראים בתנ"ך חמנים על שם בעל חמן. השוה ויקרא כ"ו ל'. והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם, גם ישעיהו י"ז ח'. לפי יוסף נגר אפיון א' י"ח העמיד חירם מלך צור את עמוד הזהב.

באתי בדברים עם כהני האל, שאלתי, כמה זמן עבר מעת אשר נבנה המקדש. אבל גם אצלם לא מצאתי כי יתאימו דבריהם אל דברי היוונים; כי אמרו, מקדש האל נבנה בעת שנתישבה צור ועברו אלפים ושלש מאות שנה מעת אשר צור מיושבת. ראיתי בצור גם מקדש אחר להירקלס אשר לו הכנוי הַתְּסִי¹. באתי גם לתְּסוֹס ובה מצאתי מקדש להירקלס הבנוי שם מאת הפניקים אשר בעת הפליגם לבקש את אֶבְרוֹפָה², יסדו את תְּסוֹס³, וגם זה היה חמשה דורות טרם נולד הירקלס בן אמפיקטיון ביון. אם כן, אשר חקרתי בדבר מוכיח בעליל, כי הירקלס הוא אל עתיק. ולפי דעתי הם מיטיבים לעשות אלה מהיוונים, אשר יסדו שני היכלים להירקלס, האחד הוא להנצחי, המכונה האולימפי ולו מקריבים קרבנות, לשני, כמו להרוס, זובחים רק זבחי מתים.

45. ומדברים היוונים דברים רבים מבלי לחקור אחריהם. סכלית היא מצדם גם האגדה הזאת, זו שהם מספרים על הירקלס, כי בבואו למצרים עטרוהו המצרים והובילוהו בתהלוכה להקריבו קרבן לווס. זמן מה סבל הכל במנוחה, אכן כאשר החלו על יד המזבח הקדושים להקריבו עמד על נפשו והרג את כולם. כאשר נראה, עתה בעיני, היוונים האומרים דברים כאלה אינם יודעים מאומה על-דבר טבע המצרים ומנהגיהם, כי אלה, אשר אסור להם להקריב חיות, מלבד כבשים ופרים ועגלים, אם טהורים הם, ואוויזים, איך יקריבו אלה בני-אדם? ועוד, הירקלס בהיותו יחידי, וגם בן-אדם, כמו שהם מספרים, איך היה לו הכח להרוג רבבות רבות? יסלחו לי האלים וההירואים על אשר דברתי הדברים האלה על-אודותם⁴.

46. את העוים ואת השעירים אין המצרים הנזכרים⁵ זובחים מסכה זו: את פִּי⁶ מונים המְנַדְסִים בין שמונת האלים ושמונת האלה היו לפי דבריהם לפני שנים-עשר האלים. את תמונת פן מצירים ופוסלים הצירים והפסלים כמו היוונים, ופניו פני עז ורגליו רגלי שער, לא כי הם חושבים כי כך מראהו, כי אם דומה הוא לשאר האלים. ומדוע הם מצירים אותו ככה, לא נעים לי ביותר לספר. המנדסים מעריצים את כל העוים, ואת הזכרים יותר מהנקבות, ואת רועיהם מכבדים הם יותר. ביחוד מעריצים הם שער אחד

(1) על שם תְּסוֹס בן אגנור ואחי קדמוס. הוא הושיב מתישבים באי, שנקרא על שמו ראה IV 47.

(2) השוה I 2.

(3) הפניקים באו לתְּסוֹס עוד במאה הארבע-עשרה לרגלי מכרות הזהב שבו.

(4) הירודוטוס ביראת שמים שלו מפתח לדבר על האלים ועניניהם, עוד פעמים אחדות הוא

מביע את פחדו בענין זה.

(5) יושבי מנדים.

(6) השם היווני לאל המצרי קנף, יוצר העולם, בגליל מנדים היה השער קדוש לו.

ביניהם, ובמותו עושים לו אבל כבד בכל גליל מנדס. גם השעיר, גם סן, נקראים במצרים: מנדיס. בימי קרה הפלא הזה בגליל ההוא: שעיר נזקק לאשה לעיני כל, וככה נודע המעשה הזה ברבים⁽¹⁾.

47. את החזיר חושבים המצרים לחיה טמאה, ולכן אם יגע אחד מהם בחזיר בעברו, הולך הוא אל היאור וטובל את בשרו יחד עם בגדיו. ולכן רועי החזירים, אף כי הם מצרים מלידה, הם לבדם מכולם אינם נכנסים לכל מקדש, ואין איש רוצה לתת לאחד מהם את בתו לאשה או לקחת מהם, כי אם רק ביניהם מתחתנים רועי החזירים⁽²⁾. להקריב חזירים לאלים אחרים, אין המצרים מוצאים לנכון, מלבד לסלגני ולדיוניסוס בעת ובעונה אחת כאשר הלבנה במלואה ואחרי שזבחו הם אוכלים מהבשר. מדוע הם משקצים את החזירים בחגים אחרים, ובחג הזה הם מקריבים מהם, יש אמנם מסורה על זה בין המצרים, אבל אני, אף כי יודע אני אותה, לא יאה לי הדבר לספר. קרבן החזיר לסלגני יעשה ככה: אחרי אשר נשחט, שמים יחד את קצה הזנב, את הטחול ואת היותרת ומכסים הכל בחלב אשר כבטן החיה ושמים הכל על האש, שאר הבשר נאכל לאור הלבנה המלאה, אשר אז נקרב הקרבן, ביום אחר לא יאכל עוד. העניים אשר ביניהם עושים דמות חזירים מבצק מפני עניותם, ואחרי שאזי איתם, הם מקריבים אותם.

48. בערב החג זוכה כל אחד לדיוניסוס פְּרִיָה לפני פתח ביתו ואת הכריה הוא נותן לאותו רועה-חזירים שמכר אותו, שישלקי. בשאר הדברים חוגגים המצרים את חג דיוניסוס כמעט בכל דבר כמו היוונים, חוץ מהמחולות. במקום צלמי-זכר⁽³⁾ המציאו להם פסלים אחרים באורך אמה המתנועעים בעזרת חוטים; אותם נושאות נשים בכפרים, והאבר אשר אינו קטן הרבה משאר הגוף מתנועע. לפניהן הולך מחלל בחליל והן הולכות אחריו ומהללות את דיוניסוס. מדוע אברו גדול יותר ואותו לבדו מניע בכל הגוף, על זה הם מספרים מסורה קדושה.

49. כאשר נראה לי לא היתה עבודת הקרבנות זו נעלמה מאת מְלֶמְפּוֹס⁽⁴⁾ בן אֶמִיתָאוֹן, כי אם ידע אותה היטב. הלא מלמפוס הוא זה, אשר הנהיג אצל

(1) מעשים כאלה נקראים בתורה "מעשה מצרים" או "תועבות מצרים": "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, ויקרא י"ח כ"ג; כ' ט"ו-ט"ז. דברים כ"ז כ"א, השוה עוד ויקרא י"ז ז': ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם.

(2) לפי בראשית מ"ד ל"ד היו תועבת מצרים כל רועי צאן. וכך כותב גם יוסף, קדמוניות, ב' ד' ה'.

(3) φάλλος = זכרון ישיעיהו י"ז ח' או צלמי זכר - יחזקאל ט"ז י"ז. והיה סמל ההפראה.

(4) מלמפוס היה אחד הרואים הקדמונים ביותר והיותר מפורסם. הוא נחשב למיסר פולחן

דיוניסוס ביון.

היוונים את השם דיוניסוס ואת עבודת הקרבנות ואת תהלוכת צלמי הזכר. אמנם הוא לא למד את הענין לאמתו, מפני שלא הבין אותו כולו, כי אם החכמים אשר קמו אחריה הורו את הענין במדה יותר רחבה, אבל את צלמי הזכר אשר הם מביאים לדיוניסוס בתהלוכה היה מלמפוס זה אשר הנהיגם וממנו למדו היוונים לעשות אשר הם עושים. ואני אומר, כי מלמפוס, אשר היה איש חכם, רכש לו את הידיעה לחזות עתידות, והוא הנהיג אצל היוונים מנהגים אחרים רבים אשר למד במצרים וגם אלה אשר לדיוניסוס בשנויים מעטים. כי אין ברצוני לאמר, כי אשר עושים לכבוד האל במצרים מתאים במקרה עם זה אשר עושים היוונים. לולא זאת היה מתאים במהותו לרוח היוונים ולא הונהג בזמן מאוחר. וגם אין ברצוני לאמר, כי המצרים לקחו מאת היוונים את המנהג הזה או מנהג אחר מן המנהגים. לפי דעתי התודע בעיקר מלמפוס אל הדברים אשר לדיוניסוס על-ידי קדמוס מצור ואנשיו, אשר באו עמו מפניקיה אל הארץ הנקראת היום בויאטיה.

50. גם השמות כמעט של כל האלים באו ממצרים ליון. כי הם באו מהברברים, לרגלי חקירותי מצאתי שזה כך. וחושבני, כי נראה יותר שבאו ממצרים. כי מלבד פוסידון והדיוסקורים, אשר הזכרתי כבר למעלה¹, גם הֵרֵי וְהֶסְטִיָה וְהֶרְמִיָס וְהַפְּרוֹטִיָס וְהַפְּרוֹטִיָס, שמות שאר האלים, נמצאים אצל המצרים בארצם מעולם. ואני אומר רק אשר אומרים המצרים עצמם. ואלה שמות האלים, אשר לדבריהם אינם יודעים אותם, לפי דעתי קבלו אותם מאת הפלסגים, מלבד פוסידון, אשר האל הזה נודע להם מפי הלודים. כי אין עם אשר ידע את שם פוסידון מימים קדמונים מלבד הלודים. ומעולם הם עובדים לאל הזה. את ההירואים אינם נוהגים המצרים להעריץ כלל.

51. אלה ועוד דברים, אשר עליהם אדבר עוד, קבלו היוונים מאת המצרים. ואשר הם עושים את מצבות הָרְמִים עם צלם זכר זקוף, לא למדו זאת מהמצרים, כי אם מהפלסגים קבלו זאת הראשונים בין כל היוונים האתונאים, ומהם קבלו האחרים. כי ביחד עם האתונאים, אשר נחשבו כבר אז ליוונים, ישבו הפלסגים בארץ², ולכן החלו גם הם להחשב ליוונים. מי אשר חונך במסתורי הפְּבִירִים³ אשר חוגגים אנשי סְמוֹתֶהֱקִי ואשר קבלום מאת הפלסגים, האיש הזה יבין את אשר אני אומר, כי לפנים ישבו הפלסגים האלה בסמותרק, וישבו אחרי כן יחד עם האתונאים, ומאלה קבלו הסמותרקים את המסתורים. אם כן, היו האתונאים הראשונים בין היוונים, אחרי אשר למדו זאת מאת הפלסגים, אשר עשו את מצבות הרמים עם צלמי זכר זקופים, והפלסגים

(1) II 43. (2) ראה I 57.

(3) כבירים נקראו אליילי הפלסגים בסמותרק ולמנוס. פולחנם היה מסתורי.

ספרו מסורה קדושה אחת על-אודות הדבר הזה, אשר גלו אותה במסתורים בסמותרקי.

52. לפנים הקריבו הפלסגים את כל קרבנותיהם בעת התפללם לאלים, כאשר נודע לי בדודונה¹, ולא נתנו אף לאחד מהם לא תואר ולא שם², כי עוד לא שמעו מזה. אלים קראום מטעם זה, כי הביאו סדרים בכל הדברים וכל החלוקות היו בידיהם³. כעבור זמן רב, נודעו להם שמות שאר האלים, אשר הובאו ממצרים, שם דיוניסוס נודע להם בזמן מאוחר יותר. ואחרי זמן שאלו באורקולום אשר בדודונה בדבר השמות. כי האורקולום הזה לקדמון בין כל האורקולאות אשר ביון יחשב והיה בעת ההיא היחיד. אחרי אשר שאלו הפלסגים באורקולום אשר בדודונה, אם יקבלו את השמות אשר באו מאת הברברים, ענה האורקולום, כי יקבלו. מהעת ההיא החלו לקרוא בשמות האלים בעת ובחס. מאת הפלסגים קבלום היוונים אחרי-כן.

53. אי המוצא אשר לכל אחד מהאלים ואם היו כולם מעולם ומה דמות להם, ידוע להם⁴ אך מתמול שלשום⁵, אם יכולים לאמר ככה. כי הסיאודוס והומירוס קשישים ממני, כאשר אני חושב, בארבע מאות שנה ולא יותר, והם הם אשר יצרו למען היוונים סדר-היחש של האלים ונתנו לאלים ההם את כנוייהם וחלקו להם את הכבודים ואת האמניות והתוו להם את דמותם; ואלה המשוררים⁶, שנאמר על-אודותם כי היו לפני האנשים האלה, היו לפי דעתי, אחריהם. אשר לדברים הקודמים⁷, הנה היא דעת הכהנים בדודונה. את הדעה האחרונה, אשר להסיאודוס והומירוס, אומר אני.

54. על-אודות שני האורקולאות, זה אשר ביון וזה אשר בלוב, מספרים המצרים את הספור הזה: שתי נשים כהנות, ספרו כהני זוס אשר בנוא, נחטפו מנוא על-ידי הפניקים. אחת מהן, כפי ששמעו, נמכרה ללוב, ואחת ליון. שתי הנשים האלה הנן הראשונות אשר יסדו את האורקולאות אצל העמים הנזכרים. ועל שאלתי, איך הם יודעים לדבר בודאות כזו, השיבו על זה, כי דרשו הרבה אחרי שתי הנשים האלה, ולא יכלו להודע על אודותיהן דבר, אבל אחרי-כן שמעו על אודותיהן את אשר ספרו.

(1) על דבר דודונה ראה II 34-56,

(2) כלומר הם הקריבו לכל האלילים ביחד, מבלי להבדיל ביניהם.

(3) הוא דורס θεος משורס θε (θεοι) = שים.

(4) ליוונים.

(5) ביחס אל השנים הרבות שעברו כבר על אלי מצרים.

(6) כגון לינוס, מוסיאוס, אורפיאוס.

(7) בפרק הקודם.

55. והנה זאת שמעתי מפי הכהנים בנוא ואת זאת ספרו החוזות אשר בדודונה: שתי יונים שחורות עפו מנוא אשר במצרים, אחת ללוב ואחת באה אליהן. היא ישבה על אלון ודברה בקול אדם, כי במקום הזה צריך להוֹסד אורקולום לזוס. והן, בהאמינן כי דבר־אל הוא אשר נאמר להן, עשו אפוא כדבריהם. והיונה אשר באה ללוב, צותה, כאשר הן מספרות, ללובים ליסד אורקולום לאמון. גם זה הוא לזוס. כל זאת ספרו הכהנות אשר בדודונה, ושם הבכירה היה פְּרוֹמֶנְיָה, של זו אשר לאחריה טִימֶרְטִי, ושל הצעירה נִיגְנֶדְרָה. כמוהן ספרו גם אנשי דודונה האחרים, אלה היושבים סביב למקדש.

56. אולם בדברים האלה יש לי הדעה הזאת: אם באמת חטפו הפניקים את הנשים הקדושות ומכרו האחת ללוב והשניה ליון, נראה לי, כי האשה הזאת נמכרה לְמֶסְפְּרוֹטִים אשר ביון של היום ואשר נקראה לפנים פִּלְסֶגְנִיָּה ואחר־כך, בהיותה בעבדות, יסדה שם תחת אלון אשר צמח מקדש לזוס, מה שהיה מובן כמו שהיתה רגילה לכהן במקדש זוס אשר בנוא, שתשמור במקום שבאה, את זכרו. ואחרי אשר למדה להבין שפת יון, סדרה אורקולום, והיא ספרה, כי אחותה נמכרה ללוב בידי אותם הפניקים, אשר על ידם נמכרה גם היא.

57. יונים נקראו לפי דעתי הנשים האלה מאת אנשי דודונה מטעם זה כי היו נכריות ונדמו להם כי הן מצפצפות כמו צפרים, ואחרי זמן אמרו כי היונה מדברת בקול אדם, יען דברה האשה עתה דברים מובנים להם, אולם כל זמן אשר דברה בשפה זרה, נדמתה להם, כי היא מצפצפת כמו צפור, כי איך יכלה יונה להגות בקול אדם? בזה אשר אמרו, כי היונה היתה שחורה, רומזים כי היתה אשה מצרית⁽¹⁾. אם כן, דרכי האורקולום בנוא אשר במצרים ובדודונה דומות זו לזו. גם האורקולום על־ידי קרבנות בא ממצרים.

58. מועדי־עם, תהלוכות ותפלות בצבור המצרים הם הראשונים בין בני־אדם שעשו כאלה ומהם למדו היוונים. ואני רואה ראיה לדבר בזה, כי הם נראים כעושים את אלה מזמן רב, אבל היוונים החלו מקרוב לעשותם.

59. מועדי־עם עושים המצרים לא פעם אחת בשנה, כי אם פעמים רבות וברוב התלהבות בעיר פֶּסֶת⁽²⁾ לכבוד אֶרֶטְמִיס⁽³⁾ ואחריהם גם בעיר בוסיריס⁽⁴⁾ לכבוד איסיס. כי בעיר הזאת המקדש היותר גדול לאיסיס. והעיר הזאת היא במצרים באמצע הדלטה. בשפת היוונים איסיס היא דימיטר. ושלישית הם

(1) השוה לזה בראשית רבה פ"מ: עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים אמרי נא

אחותי את זכר.

(2) Βουβαστis ביחזקאל ל' י"ז נקראת העיר פִּי־בֶסֶת. בסת שם האלה, ראה בפרק הבא.

(3) היא האלה המצרית פֶּסֶת, המסומלת עם ראש חתול, והחתול היה קדוש לה.

(4) ראה II 61, 156.

מתועדים בעיר סאיס לחוג את חג אתיני¹, רביעית בעיר און² לכבוד הילוס³, חמשיית בעיר בוטוס לכבוד ליטו⁴, ששית בעיר פפרימיס⁵ לכבוד אָרס⁶.

60. בעת נסעם לעיר בסת הם עושים ככה: נוסעים יחד אנשים ונשים, המון גדול משניהם בכל סירה וסירה. אחדות מהנשים אווזות מְכֻשִׁים ומכישות, והאנשים מחללים בחלילים בכל הדרך ויתר האנשים והנשים שרים ומוחאים כף. ובעת עברם במסעם על עיר אחרת מן הערים, הם מקרבים את הסירה ליבשה ועושים ככה: אחדות מהנשים עושות כמו שאמרת, אחרות מקנטרות בצעקותיהן את הנשים אשר בעיר ההיא, אחרות רוקדות ואחרות קמות ומרימות את שמלותיהן. ככה הן עושות בכל עיר היושבת על היאור. ובבואם לבסת, הם חוגגים את החג בהקריבם קרבנות רבים. והם שותים בחג ההוא יין־ענבים יתר על כל שאר השנה. מתאספים אנשים ונשים, מלבד הטף, כשבעים רבוא, לדברי התושבים.

61. ובכן דברים כאלה נעשים שם. ואיך הם חוגגים את חג איסיס בעיר בוסיריס⁷ ספרתי כבר למעלה⁸. מכים הם את עצמם אחרי הזבח, כל האנשים והנשים, רבוא רבבות בני־אדם. בשלמי הם מכים את עצמם, איני רשאי לאמר; הקרים היושבים במצרים עושים עוד יותר מזה, בהתגודדם בסכינים במצחם ובמעשה הזה נכר כי הם זרים ולא מצרים.

62. וכשהם נועדים בעיר סאיס, מדליקים כולם בליל הזבח מנורות רבות בחוף מסביב לבתיהם. המנורות האלה הם כלים מלאים מלח⁹ ושמן ולמעלה הפתילה עצמה. וזאת הולכת ודולקת כל הלילה ולכן קראו לחג „המנורות הדולקות“. ואלה מהמצרים שאינם יכולים לבוא לאספה הזאת שומרים גם הם את ליל החג ומדליקים כולם את המנורות, וככה מדליקים לא רק בסאיס לבדה, כי אם גם בכל מצרים. מדוע הלילה הזה מואר ומכובד, על זה מספרים מסורה קדושה¹⁰.

(1) על־אודות חגה ראה II 62.

(2) בדבר און השוה II 2. (3) אל השמש והאור.

(4) האלה המצרית מוט, אלת החושך. הרחם היה קדוש לה.

(5) ראה II 63. (6) האל המצרי סט, השוה II 63, 64.

(7) עֶקֶם העיר בלתי ידוע, כי היו ערים אחדות במצרים בשם בוסיריס, התג היה חג אבל למותו של אוסיריס והיו חוגגים אותו ארבעה ימים בנבחים ותפלות והיו מתגודדים ופוצעים את גופם.

(8) II 40.

(9) השוה שבת ס"ז ע"ב; נותנים בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק.

(10) אחרי שאוסיריס, סמל הנילוס המפריא, נהרג בידי אחיו טיפון ושבעים ושנים חבריו, סמל שבעים ושנים ימי החום והשרב, מקוננת איסיס, סמל ארץ מצרים, וצועקת למים. כעבור שלשה חדשים והנילוס מתחיל לעלות וכל הארץ קמה לתחיה, מחפשים אחרי גופת אוסיריס, בהולכים בלילות לאור